

OBRAZ HADRIANA W *HISTORIA ADVERSUS PAGANOS* OROZJUSZA

ROBERT SUSKI

ABSTRACT: (The Image of Hadrian in Orosius *Historia Adversus Paganos*): In his *History Against the Pagans*, Orosius presented Hadrian in a rather positive way, though he omits the emperor's Spanish origin. The emperor had a positive attitude toward Christians which is probably why Orosius considered him as a good ruler.

KEYWORDS: Roman Historiography – The Roman Empire – Ancient Christianity

SŁOWA KLUCZOWE: historiografia rzymska – cesarstwo rzymskie – antyczne chrześcijaństwo

Orozjusz w *Historia adversus paganos* wielokrotnie wspominał rodzinną Hiszpanię¹. Bardzo często są to opisy pozytywne i można odnieść wrażenie, że czuł on dumę ze swojej małej ojczyzny. Na początku piątej księgi przypomniał, jak mocno mieszkańcy Hiszpanii ucierpieli podczas rzymskiego podboju². Stawiał on Numantyjczyków za wzór męstwa, według niego Rzymianie mogliby się od nich go uczyć³. Ci ostatni wręcz czuli respekt przed hiszpańskimi wojownikami⁴. Zwracał uwagę, że Numantyjczycy przez wiele lat opierali się *Imperium Romanum*, oraz pokonali najeźdźców mimo dużej przewagi liczebnej tych ostatnich⁵. Oczywiście w tych opisach znajdujemy pewną nutę apologetyki. Orozjusz przyjmuje hiszpański, a nie rzymski punkt widzenia, gdyż chce pokazać, że czasy republiki w porównaniu z późnym cesarstwem, oraz dzieje przed Chrystusem w porównaniu z czasem po Jego narodzinach, wcale nie były takie dobre. To co dla Rzymu było świetnymi zwycięstwami, to dla jego przeciwników była straszliwą klęską. Mimo tego zastrzeżenia, najczęściej pozytywnie opisywał on swoje rodzime strony. Orozjusz dokładniej niż inni autorzy opisywał w jaki sposób wytwarzano hiszpańskie piwo *caelia*⁶. Przy powierzchownej interpretacji tych passu-

¹ Alonso-Núñez 1989, 492–507; Alonso-Núñez, 1994, 375. Podstawowe prace o *Historia adversus paganos* patrz: główne prace o Orozjuszu: Fink 1951; Fink-Errera 1954, 455–549; Lacroix 1965; Corsini 1968; Lippold 1969, 92–105; Fabbrini 1979; Goetz 1980; Torres Rodríguez 1985; Obrycki 1987, 308–324; Alonso-Núñez 1994, 373–379; Lagarrigue 1998, 157–171; Cobet 2009, 60–92; van Nuffelen 2012.

² Oros. V 1.6. Patrz: Goetz 1980, 15.

³ Oros. V 5.1–4: „Exclamare hoc loco dolor exigit. cur falso uobis, Romani, magna illa nomina iustitiae fidei fortitudinis et misericordiae uindicatis? a Numantinis haec uerius discite. fortitudine opus fuit? pugnando uicerunt. fides exigebatur? credentes aliis secundum se, quos occidere potuerant, pacto foedere dimiserunt. iustitia probanda erat? probauit eam uel tacitus senatus, cum idem Numantini per legatos suos aut inuiolatam pacem solam aut omnes, quos pignore pacis accepto uiuos dimiserant, reposcebant. misericordia examinanda uidebatur? satis documenti dederunt uel emittendo ad uitam inimicum exercitum uel ad poenam non recipiendo Mancinum”.

⁴ Oros. V 5.15: „ut non exprobrem, quot praetores eorum, quot legati, quot consules, quot legiones quantique exercitus consumpti sint, illud solum reuoluo, quanta fuerit timoris amentia miles Romanus hebetatus, ut iam ne ad experimentum quidem belli cohibere pedem atque offirmare animum posset, sed mox conspecto Hispano specialiter hoste diffugiens uinci se paene prius crederet quam uideri”.

⁵ Oros. V 7.3: „haec per annos quattuordecim cum solis quattuor milibus suorum quadraginta milia Romanorum non solum sustinuit sed etiam uicit pudendis que foederibus adfecit”.

⁶ Oros. V 7.13–14: „ultime omnes duabus subito portis eruperunt, larga prius potione usi non uini, cuius ferax is locus non est, sed suco tritici per artem confecto, quem sucum a calefaciendo caeliam uocant. suscitatur enim igne illa uis germinis madefactae frugis ac deinde siccatur et post in farinam redacta molli suco admiscetur, quo fermento sapor austeritatis et calor ebrietatis adicitur. hac igitur potione post longam famem recalescentes bello sese obtulerunt”.

sów można by sądzić, że Orozjusz czuł pewnego rodzaju lokalny patriotyzm i był on istotny dla jego postrzegania świata. Po dokładniejszym przyjrzeniu się passusom w *Historia adversus paganos* dotyczącym Hiszpanii trzeba jednak zniuansować taki wniosek. Aby to pokazać chciałbym przywrócić się, w jaki sposób w tym dziele ukazano Hadriana, czyli jednego z władców pochodzących z Hiszpanii.

Przekaz Orozjusza dotyczący panowania tego władcy jest bardzo lapidarny i ogranicza się do kilku zdań. Można sprowadzić go do trzech elementów: zaprzestanie prześladowania chrześcijan, polityki wewnętrznej i zewnętrznej (ogłoszenie cesarza ojcem ojczyzny, a jego żony augustą, co odbyło się wbrew obyczajom przodków, wydaniu sprawiedliwych praw, zwycięstwo nad Sarmatami), oraz pokonaniu żydowskiego powstania Bar Kochby. Wizerunek Hadriana jest więc u Orozjusza dosyć pozytywny, władca prowadził skuteczną wojnę zewnętrzną, oraz tworzył dobre prawa. Według tego autora znał on chrześcijaństwo dzięki książkom Kwadratusa i Arystydesa. Cesarz miał nakazać w liście do Minucjusza Fundanusa, prokonsula Azji, by nikt nie skazywał chrześcijan bez wykazania i udowodnienia im przestępstwa⁷. Władca dokonał potwornej rzezi poskromiwszy Żydów, którzy buntowali się przeciwko konsekwencjom swoich własnych przestępstw i pustoszyli Palestynę. W ten sposób pomścił też chrześcijan, których Żydzi, dowodzeni przez Bar Kochbę, prześladowali, gdyż nie stanęli z nimi przeciw Rzymianom. Zarządził także, by zabroniono Żydom wstępu do Jerozolimy, a miasto pozostawiono chrześcijanom. Sam doprowadził je do najlepszego stanu przez odbudowę murów i polecił nazwać je Elią od swego imienia⁸. W tym jednak miejscu można zadać pytania, czy ten pozytywny opis rządów cesarza jest efektem postrzegania władcy przez autora, czy też nie odbiega on od narracji o imperatorze zawartym w jego źródłach. W tym celu trzeba przeanalizować obecny tam przekaz o panowaniu Hadriana.

Jak wiadomo, opisując panowanie cesarzy rządzących w II–III wieku Orozjusz najczęściej korzystał z informacji zawartych w dwóch pracach: *Breviarium* Eutropiusza i *Chronicon* Hieronima. Na szczęście oba te dzieła zachowały się, więc można łatwo wskazać skąd zostały zaczerpnięte poszczególne informacje. W przekazie Orozjusza o Hadrianie nie odnajdujemy materiału zaczerpniętego z *Breviarium* Eutropiusza. Autor *Historia adversus paganos* oparł się w interesujących mnie passusach prawdopodobnie jedynie na *Chronicon* Hieronima⁹. Pokazuje to tabela poniżej:

⁷ Relacje Hadriana z chrześcijanami: Keresztes 1967a, 54–66; Keresztes 1967b, 120–129; Barnes 1968, 37; Wipszycka 1994, 165–166.

⁸ Powstanie Bar Kochby patrz: Eck 1999, 79–89; Schäfer 2003; Eshel 2006, 105–127; Ciecieląg 2008; Horbury 2014; Mor 2016.

⁹ Lippold 1976, 482; Arnaud-Lindet 1990, 294.

Oros. VII 13, 1-5	Jer. <i>Chron.</i> (Helm) p. 197–201
Anno ab urbe condita DCCCLXVII Hadrianus, consobrinae Traiani filius, duodecimus ab Augusto principatum adeptus, uno et uiginti annis imperauit. (VII 13,1)	Romanorum XII. regnauit Hadrianus annis - XXI Hadrianus Italicae in Hispania natus consobrinae Traiani filius fuit.
hic per Quadratum discipulum apostolorum et Aristidem Atheniensem, uirum fide sapientiaque plenum, et per Serenum Granium legatum libris de Christiana religione compositis instructus atque eruditus, praecepit per epistulam ad Minucium Fundanum proconsule Asiae datam, ut nemini liceret Christianos sine obiectu criminis aut probatione damnare (VII 13, 2)	Quadratus discipulus apostolorum et Aristides Atheniensis noster philosophus libros pro XPiana religione Hadriano dedere compositos, et Serenus Granus legatus uir ad prime nobilis litteras ad imperatorem misit iniquum esse dicens clamoribus uulgi innocentium hominum sanguinem concedi et sine ullo crimine nominis tantum et sectae reos fieri. Quibus commotus Hadrianus Minucio Fundano pro consule Asiae seri bit sine obiectu criminum XPianos non condemnandos. Cuius epistulae usque ad nostram memoriam durât exemplum (p. 199b)
idemque continuo pater patriae in senatu ultra morem maiorum appellatur et uxor eius Augusta. (VII 13, 3)	Imperator Hadrianus pater patriae appellator et uxor eius Augusta (p. 199c)
Hadrianus rempublicam iustissimis legibus ordinauit (VII 13, 3)	Hadrianus Atheniensibus leges petentibus ex Draconis et Solonis reliquorum nique libris iura composuit (p. 198h)
bellum contra Sauromatas gessit et uicit (VII 13, 3)	Bellum contra Sauromatas gestum (p. 198d)
Iudaeos sane, perturbatione scelerum suorum exagitatos et Palaestinam prouinciam quondam suam depopulantes, ultima caede perdomuit, ultusque est Christianos, quos illi Cocheba duce, cur sibi aduersum Romanos non adsentarentur, excruciabant; praecepitque, ne cui Iudaeo introeundi Hierosolymam esset licentia, Christianis tantum ciuitate permissa: quam ipse in optimum statum murorum exstructione reparauit et Aeliam uocari de praenomine suo praecepit. (VII 13, 4-5)	Chochebas, dux Iudaicae factionis, nolentes sibi XPianos aduersum Romanum militem ferre subsidium omnimodis cruciatibus necat Bellum Iudaicum, quod in Palaestina gerebatur, finem accipit rebus Iudaeorum penitus oppressis. Ex quo tempore etiam introeundi eis Hierosolymam licentia ablata primum DI nutu, sicut profetae uaticinati sunt, deinde Romanis interdictionibus Hierosolymis primus ex gentibus constituitur episcopus Marcus cessantibus his, qui fuerant ex Iudaeis Aelia ab Aelio Hadriano condita et in fronte eius portae, qua Bethleem egredimur, sus sculptus in marmore significans Romanae potestati subiacere Iudaeos. Nonnulli (p. 201, b-d)

Ponadto w jeszcze jednym miejscu Orozjusz wspomniał Hadriana opisując rządy Trajana. Przypomniał on bardzo krwawe powstanie żydowskie w Cyrenajce. Według niego Libia została do tego stopnia wyludniona, że gdyby cesarz Hadrian nie przesiedlił tam ściągniętych skądinąd kolonistów, to ziemia po zagładzie mieszkańców pozostałaby całkowicie opustoszała¹⁰. Także w przypadku tej wzmianki źródła należy szukać w *Chronicon* Hieronima¹¹.

Zwróćmy uwagę na różnice pomiędzy przekazem zawartym w *Historia aduersus paganos*, a *Chronicon* Hieronima. Orozjusz pominął informacje zarówno neutralne wobec cesarza,

¹⁰ Oros. VII 12.6: „incredibili deinde motu sub uno tempore Iudaei quasi rabie efferati per diuersas terrarum partes exarserunt. nam et per totam Libyam aduersus incolas atrocissima bella gesserunt: quae adeo tunc interfectis cultoribus desolata est, ut, nisi postea Hadrianus imperator collectas illuc aliunde colonias deduxisset, uacua penitus terra abraso habitatore mansisset”.

¹¹ Jer. *Chron.* p. 198g (Helm).

jak negatywne i pozytywne. Najliczniejsza jest ta pierwsza kategoria. Do niej przynależą takie informacje jak: przywrócenie funduszy publicznych miastu Aleksandrii¹², rozkwit za jego czasów filozofów: Plutarcha, Sekstusa Empiryka, Agathobulosa i Onemausa¹³, śmierć stoika Euphratesa¹⁴, pełnienie funkcji biskupa Jerozolimy przez Senekę, Justusa, Lewiego, Ephresa, Joseasa i Judę, wszyscy oni byli obrzeżani¹⁵. Hieronim pisał jak Hadrian został wtajemniczony w misteria eleuzyjskie i hojnie obdarował Ateńczyków wieloma darami¹⁶, Godność biskupów piastowali: Xystus Rzymu¹⁷, Justus Aleksandrii¹⁸, Telephorus Rzymu¹⁹, Cornelius Antiochii²⁰, Eumenes Aleksandrii²¹, Hadrian zbudował świątynie Romy i Wenus²², kiedy imperator spędził zimę w Atenach, to odwiedził Eleuzis²³, Favorinus i Poleon byli słynnymi retorami²⁴, herezjarcha Bazylides przybył do Aleksandrii²⁵. Orozjusz nie uznał też potrzeby uwzględnienia informacji o zaliczeniu Trajana w poczet bogów²⁶, zniszczeniu przez trzęsienie ziemi Nicopolis i Cezarei²⁷, śmierci Antinousa w Egipcie, uroczystościach pogrzebowych na jego cześć, zaliczeniu go w poczet bogów, oraz nazwaniem jego imieniem miasta²⁸, Orozjusz nie uznał za stosowne podać, że Julianus Salwiusz sporządził *Edictum Salvianum*²⁹.

Mniej liczna jest kategoria negatywnych pominiętych informacji o władcy. Otóż według Hieronima cesarz tak zazdrościł sławy Trajanowi, że opuścił prowincje Mezopotamii, Asyrii i Armenii³⁰. Orozjusz nie krytykował, jak Hieronim, cesarza za brak wystarczającej powściągliwości w swojej żądzy chłopców³¹. W tym miejscu zwróćmy uwagę, że Hieronim dosyć rzadko krytykował imperatora, a Orozjusz nie uwzględnił żadnej z jego uwag krytycznych. Wreszcie pominął on część pozytywnych uczynków cesarza, takich jak odnowienie Aleksandrii³², wzięcie do niewoli ponownie zbuntowanych Żydów³³, uwolnienie miast od danin, publicznie spalenie ksiąg zawierają-

¹² Jer. *Chron.* p. 197c (Helm).

¹³ Jer. *Chron.* p. 198a (Helm).

¹⁴ Jer. *Chron.* p. 198f (Helm).

¹⁵ Jer. *Chron.* p. 198k (Helm).

¹⁶ Jer. *Chron.* p. 199a (Helm).

¹⁷ Jer. *Chron.* p. 198b (Helm).

¹⁸ Jer. *Chron.* p. 198c (Helm).

¹⁹ Jer. *Chron.* p. 199d (Helm).

²⁰ Jer. *Chron.* p. 199e (Helm).

²¹ Jer. *Chron.* p. 200c (Helm).

²² Jer. *Chron.* p. 200d (Helm).

²³ Jer. *Chron.* p. 200f (Helm).

²⁴ Jer. *Chron.* p. 200i (Helm).

²⁵ Jer. *Chron.* p. 201a (Helm).

²⁶ Jer. *Chron.* p. 197f (Helm).

²⁷ Jer. *Chron.* p. 200a (Helm).

²⁸ Jer. *Chron.* p. 200b (Helm).

²⁹ Jer. *Chron.* p. 200e (Helm).

³⁰ Jer. *Chron.* p. 197d (Helm).

³¹ Jer. *Chron.* p. 197g (Helm).

³² Jer. *Chron.* p. 197c (Helm).

³³ Jer. *Chron.* p. 197e (Helm).

cych listę wiarygodności, czy też zwolnienie wielu wolnych ludzi z podatków³⁴, oraz przeznaczenie środków ze skarbcza publicznego na odbudowę zniszczonych przez trzęsienie ziemi Nikomedii i Nicei³⁵.

Oczywiście Orozjusz ominął większość informacji zawartych w *Chronicon* Hieronima. Nie jest to kontrowersyjne, narracja zawarta w siódmej księdze *Historia adversus paganos* jest bardzo lakoniczna, bardziej lapidarna niż w kronice Hieronima. Jeżeli się przyjrzymy selekcji informacji jaką uczynił Orozjusz, to łatwo wskazać kilka prawidłowości. Nie zostały przepisane informacje mniej istotne, które nie były ważne dla celu jaki przyświecał apologeticie. Nie dziwi, że nie wspominał on o wyborach kolejnych biskupów. W całej *Historia adversus paganos* praktycznie nie podawał on takich faktów. Co ciekawsze, nie wymienił on też informacji wiążących Hadriana z pogaństwem: budowy świątyń, czy ubóstwienia swojego poprzednika. Orozjusz nie uznał też za stosowne podać informacji o seksualności władcy i opuszczeniu przez niego wschodnich prowincji utworzonych przez Trajana. Tak więc nie uwzględniono faktów mało istotnych, albo kompromitujących cesarza w oczach pogan, albo chrześcijan.

Można zauważyć, że w trzech przypadkach Orozjusz przekazał w inny sposób fakty niż Hieronim. Opowiadając o kampanii przeciw Sauromatom Hieronim pisał jedynie o prowadzeniu jej, podczas gdy Orozjusz wspominał odniesienie zwycięstwa. Do wojny doszło w 135 roku³⁶. Pisał o niej Kasjusz Dion. Podpuszczeni przez króla Iberów Pharasmanesa Sarmaci zatakowali Albanie, Iberię, Armenię, oraz Kapadocję, ale powstrzymali ataki, po tym jak zostali przekupieni przez króla Partów Wologazesa III. Ponadto obawiali się namiestnika Kapadocji Arriana³⁷. Od Kasjusza Diona zależny jest passus dotyczący wojny zawarty u Zonarasa³⁸. O pokonaniu Sauromatów w czasach Hadriana pisał też Synkellos³⁹. Sam Arrian poświęcił wojnie samodzielne dzieło. Ten krótki i dosyć enigmatyczny utwór opowiada o szczegółowym porządku marszu sił rzymskich, wymieniając przy tym jednostki biorące udział w kampanii i ich dowódców, oraz rozmieszczenie ich tuż przed bitwą, oraz sposób odparcia jazdy sarmackiej⁴⁰. W dziełach napisanych po grecku przeciwnicy Rzymian byli nazwani Alanami, w łacińskich zaś Sauromatami. Trudno powiedzieć, czemu przekaz Orozjusza zawiera fakty, które są nieobecne w jego źródle. Po pierwsze być może dysponował on jeszcze innym, nieznanym nam źródłem. Być może jednak uznał, że skoro cesarz toczył wojnę, a nikt nie pisał o porażce, to zapewne odniósł on sukces. Zgadzałoby się to z apologetycznym charakterem *Historia adversus christianos*. Cesarz miał być według autora tego dzieła dosyć przychyl-

³⁴ Jer. *Chron.* p. 197h (Helm).

³⁵ Jer. *Chron.* p. 198e (Helm).

³⁶ Patrz: Bosworth 1977, 218; Bosworth 1993, 231.

³⁷ D. C. LIX 15.1.

³⁸ Zonar. XI 24.

³⁹ Georgius Syncellus, *Ecloga Chronographia*, wyd. A. A. Mosshammer, Leipzig 1984, 426.

⁴⁰ Arr. *Alan.* 1-31. Patrz: Bosworth 1977, 217-255; Bosworth 1993, 264-272; Birley 2002, 420-422.

ny wobec chrześcijaństwa, więc odnosił sukcesy militarne. Tym samym czytelnik dzieła Orozjusza mógł odnieść wrażenie, że nawet w przypadku pogańskich cesarzy, którzy byli pozytywnie nastawieni wobec nowej religii, byli oni nagradzani przez Boga.

Drugi przykład różnic między *Chronicon* a *Historia adversus paganos* dotyczy stanowienia przez Hadriana sprawiedliwych praw⁴¹. Hieronim wspominał jak cesarz na prośbę Ateńczyków nakazał stworzyć kodeks praw opartych na przepisach Solona, Drakona i innych autorów. Tymczasem Orozjusz pisał o wydaniu sprawiedliwych praw. Być może Orozjusz w tym miejscu zaczerpnął tę wiadomość z innego nieznanego nam źródła. Bardziej jest jednak prawdopodobne, że uznał on, że skoro imperator wydał prawa, to muszą one dotyczyć całego państwa⁴². Wreszcie trzecia różnica dotyczyła nadania przez senat cesarzowi tytułu ojca ojczyzny, a jego żonie augusty. Miało to się odbyć wbrew obyczajom. Tej ostatniej informacji nie ma u Hieronima. Trudno powiedzieć, czemu Orozjusz określił w ten sposób przyznanie tytułów, w końcu od dawna przyznawane były one cesarzom i ich małżonkom⁴³. W tym jednym przypadku Orozjusz ukazał Hadriana w gorszym świetle niż Hieronim. Jedno jednak nie budzi wątpliwości. Autor *Historia adversus paganos* wybrał ze swojego źródła informacje, które pokazywały pozytywne postrzeżenie chrześcijaństwa przez imperatora. Cesarz przyjaźnie odnosił się do nowej religii, a wręcz mścił się na żydowskich powstańcach, którzy prześladowali chrześcijan. Być może to tłumaczy, czemu nie uznał on za stosowne wspomnieć o faktach, które ukazywały Hadriana w gorszym świetle.

Opisując rządy w II–III wieku Orozjusz oprócz *Chronicon* Hieronima posługiwał się często *Breviarium* Eutropiusza. Opis rządów Hadriana u tego autora też jest dosyć pozytywny. Oczywiście zawierał on też cienie. Breviarzysta wskazywał na nie do końca legalne przejęcie władzy przez Hadriana⁴⁴, oraz rezygnację z przyłączonych przez Trajana prowincji na wschodzie z powodu niechęci do poprzednika, któremu zazdrościł sławy⁴⁵. Przeważają jednak pozytywne cechy. Według niego za panowania imperatora utrzymywał się pokój, toczono jedynie jedną wojnę, wniósł wiele budowli, był wykształcony w grece i wykazywał się biegłością w łacinie, dbał o skarb i porządek w wojsku⁴⁶. Tak więc o ile Eutropiusz dosyć pozytywnie oceniał Hadriana, to jednak chwalił go za zupełnie inne cechy niż Orozjusz.

Obraz Hadriana w *Historia adversus paganos* Orozjusza jest bardziej pozytywny niż w *Chronicon* Hieronima, czy *Breviarium* Eutropiusza⁴⁷. W tym miejscu można zadać pytanie,

⁴¹ Ateny i prawodawstwo Hadriana patrz: Graindor 1934, 30; Geagan 1967, V-VI; Geagan 1979, 392–394; Cortés-Copete 2019, 112–113. Prawodawstwo Hadriana patrz: Corbett 1926, 753–766; Williams 1976, 69–74.

⁴² Lippold 1976, 482.

⁴³ Fear 2010, 345.

⁴⁴ Eutr. VIII 6.

⁴⁵ Eutr. VIII 6.

⁴⁶ Eutr. VIII 7.

⁴⁷ Lippold 1976, 482.

w jakim stopniu jest to efektem postrzegania go przez autora jako rodaka pochodzącego z tej samej prowincji. W końcu według Orozjusza kraina obdarzyła cesarstwo najlepszymi i niepokonanymi władcami. Od początku aż do jego czasów nigdy nie zrodziła tyrana (czyli uzurpatora)⁴⁸. Na marginesie zauważmy, że trudno powiedzieć, czy zdawał sobie on sprawę z hiszpańskiego pochodzenia Magnusa Maximusa. Wywodzący się z Hiszpanii mnich opisał uzurpatora jako męża obrotnego, uczciwego i godnego tytułu augusta, który wbrew przysiędze wierności wszedł na drogę jedynowładztwa w efekcie buntu armii przymuszonym do tego⁴⁹. Ewidentnie Orozjusz usprawiedliwiał go z faktu buntu przeciw legalnemu cesarzowi⁵⁰. Być może więc Orozjusz zdawał sobie sprawę z pochodzenia uzurpatora z Hiszpanii. To jednak pokazuje jak zawodne bywa datowanie dzieł na podstawie wzmianek o wydarzeniach zawartych w pracach. W przypadku *Historia adversus paganos* nie mamy tutaj problemu, ale gdyby Orozjusz zakończył swoją narrację na wstąpieniu na tron Teodozjusza I, to pewnie badacze mogli by uważać, że prezbiter z Hiszpanii pisał 40 lat wcześniej niż było to w rzeczywistości.

Orozjusz podkreślał jak dobrze hiszpańscy cesarze przysłużyli się państwu rzymskiemu, a wręcz uratowali je. Według niego Gracjan widząc klęskę państwa, postanowił wziąć wzór z Nerwy, który wybrał hiszpańskiego Trajana na władcę, aby ten odnowił państwo rzymskie. W efekcie Gracjan ustanowił cesarzem również pochodzącego z Hiszpanii Teodozjusza⁵¹. Według Orozjusza wybór dokonany przez Gracjana był doskonały, lepszy niż uczynił to Nerwa. Teodozjusz dorównywał dzielnością Trajanowi, ale w przeciwieństwie do niego nie był prześladowcą kościoła, lecz jego krzewicielem⁵². Dowodem na to był fakt, że Trajan umarł bezdzietny, nie miał nawet jednego syna, którym mógłby cieszyć się jako swoim następcą. Tymczasem dwaj synowie Teodozjusza rządili na Wschodzie i na Zachodzie⁵³. Z jednej więc strony Orozjusz zwracał uwagę na pochodzenie cesarza Trajana z krainy, z której sam pochodził. Z drugiej służy to chwaleeniu chrześcijańskiego Hiszpana, pokazaniu, że był on jednak kimś lepszym niż poganin, a zarazem wróg kościoła. Obraz Trajana jest zresztą w *Historia adversus paganos* jeszcze mocniej zniuansowany. Narracja dotycząca Trajana zawarta w tym dziele podporządkowana jest apologetycznemu charakterowi pracy Orozjusza. To co decydowało o doborze faktów przez prezbitera z Hiszpanii, to domniemane prześladowanie chrześcijan przez Trajana.

⁴⁸ Oros. V 23.16: „Et quamuis nullo tunc praemio patrauerint Romanam securitatem, tamen fortis fide ac uiribus semper Hispania cum optimos inuictissimos reges reipublicae dederit, nullum umquam tyrannorum ab initio usque dederit, nullum umquam tyrannorum ab initio usque in hodiernum diem uel de se editum misit uel in se extrinsecus incurrentem uiuum potentemue dimisit”.

⁴⁹ Oros. VII 34.9.

⁵⁰ Goetz 1980, 92.

⁵¹ Oros. VII 34.2: „qui cum adflictum ac paene conlapsum reipublicae statum uideret, eadem prouisione, qua quondam legerat Nerua Hispanum uirum Traianum, per quem reipublica reparata est, legit et ipse Theodosium aequae Hispanum uirum et restituendae reipublicae necessitate apud Sirmium purpura induit orientisque et Thraciae simul praefecit imperio”. O polityce Trajana względem chrześcijan patrz: Barnes 1967, 36-37; Wipszycka 1994, 164-165.

⁵² Oros. VII 34.3

⁵³ Oros. VII 34.4. Patrz: Goetz 1980, 15.

OBRAZ HADRIANA W *HISTORIA ADVERSUS PAGANOS* OROZJUSZA

W tym miejscu dochodzimy do ciekawej kwestii. Zwróćmy uwagę, że Orozjusz nie poinformował czytelników, gdzie urodził się Hadrian. Mimo, że pochodził z tej samej krainy co autor. Oczywiście cesarz przyszedł na świat w Betyce, a mnich najprawdopodobniej w Galicji, ale ten ostatni jako własną określił *Tarraconę (Tarraconem nostram)*⁵⁴, co pokazuje traktowanie przez niego całej Hiszpanii jako swojej małej ojczyzny. Orozjusz wiedział, skąd wywodził się ród imperatora. Wspomnieli o tym zarówno Eutropiusz⁵⁵ i Hieronim⁵⁶. Oczywiście nie był to jedyny przypadek, kiedy Orozjusz pominął takie informacje zawarte w *Breviarium* Eutropiusza. Autor *Historia adversus paganos* podał tego typu dane jedynie w przypadku Trajana⁵⁷, Septymiusza Sewera⁵⁸ i Karusa⁵⁹, oraz oczywiście Teodozjusza I. Tymczasem Eutropiusz określił pochodzenie kilkunastu imperatorów. Oprócz Hadriana byli nimi Trajan⁶⁰, Septymiusz Sewer⁶¹, Decjusz⁶², Aurelian⁶³, Karus⁶⁴, Dioklecjan⁶⁵, Galeriusz⁶⁶ i Licyniusz⁶⁷. Hieronim rzadziej niż Eutropiusz informował skąd wywodzi się imperatorzy. Oprócz Hadriana uczynił to w odniesieniu do Septymiusza Sewera⁶⁸, Decjusza⁶⁹, Karusa⁷⁰, Dioklecjana⁷¹, Galeriusza⁷². Trudno w zdecydować, co kierowało Orozjuszem, że uwzględnił informację o pochodzeniu tylko tych czterech konkretnych cesarzy. Nic ich praktycznie nie łączyło. Trzech z nich było poganami, ale w przypadku innych czcicieli dawnych bogów Orozjusz pomijał tego typu fakty. Dwóch z trzech takich imperatorów zaliczał on do prześladowców, ale nie można powiedzieć tego o ostatnim z nich, a tym bardziej o Teodozjuszu. O pochodzeniu Trajana, Decjusza, Septymiusza Sewera wspominali zarówno Eutropiusz jak Hieronim, ale podali oni tę informację również dla Hadriana, Dioklecjana i Galeriusza. O ile nie da się tutaj powiedzieć, czym się powodował autor, to jedno nie ulega wątpliwości. Nie uznał on za istotne poinformować czytelników o miejscu pochodzenia władcy gdyż najwidoczniej nie było to dla niego to najważniejsze.

Podsumowując powyższe rozważania można stwierdzić, że Orozjusz pozytywnie oceniał Hadriana. Nie podkreślał on pochodzenia imperatora z Hiszpanii. Jego sympatia wobec władcy wy-

⁵⁴ Oros. VII 22.8.

⁵⁵ Eutr. VIII 6.

⁵⁶ Jer. *Chron.* p. 197b (Helm).

⁵⁷ Oros. VII 34, 2-3.

⁵⁸ Oros. VII 17, 1.

⁵⁹ Oros. VII 24, 4.

⁶⁰ Eutr. VIII 2.

⁶¹ Eutr. VIII 18.

⁶² Eutr. IX 4.

⁶³ Eutr. IX 13.

⁶⁴ Eutr. IX 18.

⁶⁵ Eutr. IX 19.

⁶⁶ Eutr. IX 22.

⁶⁷ Eutr. X 5.

⁶⁸ Jer. *Chron.* p. 210f (Helm).

⁶⁹ Jer. *Chron.* p. 218c (Helm).

⁷⁰ Jer. *Chron.* p. 224g (Helm).

⁷¹ Jer. *Chron.* p. 225c (Helm).

⁷² Jer. *Chron.* p. 225g (Helm).

nikała z postrzegania go jako przychylnego chrześcijaństwu, a nie odczuwania dumy z krajana⁷³. Zapewne nie bez powodu większość passusu poświęconego temu cesarzowi dotyczy kwestii relacji z chrześcijanami. Być może był to powód, dla którego Orozjusz nie uznał za stosowne pisać o seksualności imperatora, oraz pominął informacje świadczące o jego małości i wyznawanej przez niego religii.

⁷³ Lippold 1976, 482.

Bibliografia

- Alonso-Núñez J. M., 1989: *Orosius in Contemporary Spain*, [w:] *Studies in Latin Literature and Roman History* V, red. C. Deroux, Bruxelles, 492–507.
- Alonso-Núñez J. M., 1994: *La metodología histórica de Paulo Orosio*, „Helmántica” 136–138, 373–379.
- Arnaud-Lindet M.P., 1990: *Orose, Histoires (contre les païens)*, I: *Livres I–III*, Paris.
- Barnes T. D., 1968: *Legislation against the Christians*, „JRS” 58, 32–50.
- Birley A. R., 2002: *Hadrian*, Warszawa.
- Bosworth A. B., 1977: *Arrian and the Alani*, „HSPH” 81, 217–255.
- Bosworth A. B., 1993: *Arrian and Rome*, [w:] “ANRW” II 34, 1, Berlin–New York, 226–275.
- Cieciela J., 2008: *Powstanie Bar Kochby 132–135 po Chr.*, Zabrze.
- Cobet J., 2009: *Orosius’ Weltgeschichte: Tradition und Konstruktion*, „Hermes”, 137, 60–92.
- Corbett P. E., 1926: *The Legislation of Hadrian*, „University of Pennsylvania Law Review and American Law Register” 74, 753–766.
- Corsini E., 1968: *Introduzione alle «Storie» di Orosio*, Torino.
- Cortés-Copete J. M., 2019: *Koinoi Nomoi: Hadrian and the Harmonization of Local Laws*, [w:] *The Impact of Justice on the Roman Empire Book, Proceedings of the Thirteenth Workshop of the International Network Impact of Empire (Gent, June 21–24, 2017)*, red. O. Hekster, K. Verboven, Boston–Leiden, 105–121.
- Eck W., 1999: *The Bar Kokhba Revolt: The Roman point of view*, „JRS” 89, 79–89.
- Eshel H., 2006: *The Bar Kochba Revolt, 132–135*, [w:] *The Cambridge History of Judaism*. Vol. 4: *The Late Roman – Rabbinic Period*, red. S. T. Katz, Cambridge, 105–127.
- Fabbrini F., 1979: *Paolo Orosio: uno storico*, Roma.
- Fear A. T., 2010: *Orosius, Seven Books of History Against the Pagans*, Liverpool.
- Fink G., 1951: *Paul Orose et sa conception de l’Histoire*, Paris.
- Fink-Errera G., 1954: *San Agustín y Orosio. Esquema para un estudio de las fuentes del De civitate Dei*, „Ciudad de Dios: Revista Agustiniana” 167, 455–549.
- Graindor P., 1934: *Athènes sous Hadrien*, Cairo.
- Geagan D. J., 1967: *The Athenian Constitution after Sulla*, *Hesperia Supplements*, Vol. 12, *The Athenian Constitution after Sulla*, Princeton.
- Geagan D. J., 1979: *Roman Athens: Some Aspects of Life and Culture I. 86 B.C. — A.D. 267*, „ANRW” II 7, 1, Berlin–New York, 371–437.
- Goetz H. W., 1980: *Die Geschichtstheologie des Orosius*, Darmstadt.
- Horbury W., 2014: *Jewish War under Trajan and Hadrian*, Cambridge.
- Keresztes P., 1967a: *Hadrian's Rescript to Minucius Fundanus*, „Latomus” 26, 54–66.

ROBERT SUSKI

- Keresztes P., 1967b: *The Emperor Hadrian's Rescript to Minucius Fundanus*, „Phoenix” 21, 120–129.
- Lacroix B., 1965: *Orose et ses idées*, Paris.
- Lagarigue G., 1998: *Orose, Histoires (contre les païens). Considérations sur la valeur rhétorique de l'ouvrage*, „Pallas” 48, 157–171.
- Lippold A., 1969: *Orosius, christlicher Apologet und römischer Bürger*. „Philologus” 113, 92–105.
- Lippold A., 1976: *Paolo Orosio: Le storie contro i pagani*, Milano.
- Mor M., 2016: *The Second Jewish Revolt. The Bar Kokhba War, 132–136 CE.*, Leiden.
- van Nuffelen P., 2012: *Orosius and the Rhetoric of History*, Oxford.
- Torres Rodríguez C., 1985: *Paulo Orosio: su vida y sus obras*, Madrid.
- Obrycki K., 1987: *Życie i działalność literacka Orosjusza*, „Vox Patrum” 7, 308–324.
- Schäfer P., 2003: *Bar Kokhba Reconsidered*, Tübingen.
- Williams W., 1976: *Individuality in the Imperial Constitutions: Hadrian and the Antonines*, „JRS” 66, 69–74.
- Wipszycka E., 1994: *Państwo rzymskie a chrześcijaństwo do początków IV w.*, [w:] *Starożytny Rzym we współczesnych badaniach*, red. J. Wolski, T. Kotula, A. Kunisz, Kraków, 149–190.

Robert Suski

Uniwersytet w Białymstoku

r.suski@uwb.edu.pl

ORCID 0000-0001-5227-2743